

Янка Купала ў паэтычным свеце заходнебеларускіх аўтараў

Шмат неразгаданых таямніцаў маем у нашым прыгожым пісьменстве. Найперш праз іх – вялікіх і непаўторных, што на пачатку ўжо прамінулага ХХ стагоддзя тварылі не толькі літаратуру, але і саму нацыю. Загадка Янкі Купалы, загадка Максіма Багдановіча. Гэтак жа загадкавай паўстае на ніве беларускай паэзіі і постаць Наталлі Арсенневай, разважаючы пра якую, даследчыкі найперш адзначаюць: яна з роду тых Арсенневых, што па мацярынскай лініі даў свету рускага паэта М.Ю. Лермантава. Здавалася б, нішто не прадказвала з’яўленне ў звычайнай сям’і рускага вайскоўца паэткі з беларускай душой. Яе шлях да Беларусі быў не зусім звычайным і, як падаецца на першы погляд, выпадковым, бо надта далёкім было асяроддзе, дзе ўзгадалася, ад таго, што стане лёсавызначальным.

Жыла ў Вільні і нават не ведала, што жыве ў Краі, які на пачатку ХХ стагоддзя стала займеў назву Беларусь. Але штосці падштурхнула юную навучэнку Віленскай Марыінскай гімназіі прачытаць у школьным падручніку геаграфіі не абавязковы для вывучэння, набраны дробным шрыфтам тэкст, з якога “яна ўпершыню даведалася, што ёсць Беларусь, і ў іх ёсць літаратура, дзе найбольшы паэта Янка Купала” [1, с. XI–XII]. А гэта азначае, што ні разу ў тым часе не трапіла ёй у рукі не тое што ні адна беларуская кніга, якіх ужо выйшла нямала, але і ні адзін нумар перыёдыкаў, многія з якіх і выдаваліся тут, у Вільні. Ніколі не давялося ёй прайсці каля беларускай кнігарні, звярнуўшы на яе ўвагу, каб даведацца пра тое, што ў месце адбываюцца беларускія вечарыны, ставяцца беларускія спектаклі. І ці ж не цуд гэта – менавіта ёй дадзена будзе стаць паэткай, вытокі творчасці якой “пачынаюцца з чыстых крыніц красы і любові да Беларусі”, а паэзія яе будзе “прасякнута адной ідэяй – нацыянальнае адраджэнне, уваскрасенне Бацькаўшчыны-Беларусі – адвечнага ў Сузор’і Сусвету Зніча, які не павінен знікнуць ніколі” [2, с. 40].

Такім чынам, менавіта Янка Купала стаў першым беларускім паэтам, чыё імя ёй давялося прачытаць і якое запала ў душу юнай Наталлі Арсенневай назаўсёды.

Апроч шматлікіх, параскіданых па розных творах вобразаў-успамінаў, у позняй лірыцы Наталлі Арсенневай ёсць цэлая нізка вершаў, аб’яднаных характэрнай назвай – “Прывіды”, эпіграфам да якога аўтарка невыпадкава абрала заключнае чатырохрадкоўе з вядомага Купалавага верша “О так! Я – пралетар!”, напісанага ў 1924 годзе, якім па сутнасці была падведзена рыса пад рамантычнаю марай вялікага паэта пра Адраджэнне Беларусі, што сталася ўсяго толькі балючым сном, прывідам:

Мне Бацькаўшчынай цэлы свет,
Ад родных ніў я адварнуўся –
Адно... не збыў яшчэ ўсіх бед:
Мне сняцца сны аб Беларусі! [3, с. 124]

Чаму менавіта гэтыя радкі вылучаныя Наталляй Арсенневай з мноства класічных твораў беларускіх аўтараў патрыятычнага гучання? Відавочна, таму, што трапіўшы ў далёкую Амерыку, у той вялікі свет, паэтка якраз і займела ў якасці Бацькаўшчыны цэлы свет. І таму асабліва балюча ўспрымала Купалаў боль, “бяду” заставацца верным той Беларусі, што высненая, выпакутаваная найлепшымі яе сынамі, была адкінута новымі “царамі”. Асабліва адпаведна ўпісваецца ў гэты кантэкст апошні радок: “Мне сняцца сны аб Беларусі!”. Наталля Арсеннева ўсім зместам сваёй нізкі пратэстуе супраць заганнай пазіцыі героя-антыгероя Купалавага верша, што адварнуўся ад родных ніў. Трапіўшы ў вялікі свет, яна засталася вернай сваёй адзінай Бацькаўшчыне. Уваскрашоная на чужыне ў прывідах Беларусь – вось чым ёсць гэтая нізка, таму што паэтка ўспрымала прастору не як нерухомы фон, а як грунт, падказку дзеля стварэння іншай прасторы, не новай – абуджанай праз успамін. А перад зрокам прычнай гераіні паўставалі вобразы далёкай Бацькаўшчыны, што вярэдзілі душу, вярталі ў далёкі свет маладосці: касцёл святой Ганны ў Вільні, драўляны дамок, цесная вулка, бяроза.

У зачынным вершы “Заміж прадмовы” – яшчэ Скарынаўскі матыў птушкаў і гнёздаў, выраю і вяртання. Але гнёзды рэальныя, звіттыя тут, на чужыне, у выраі, яны, заблуканыя птушкі, мараць змяніць на іншае – “сусвет прынад”. Аж цэлым сусветам, бясконцасцю (гэтак здольна паэтка расшырыць мастацкую прастору) ёсць для яе ўсяго толькі “мяжа ў траве / й паснулая над ёй бабулька-йгрушка, / якой маленства наша давялося гушкаць”. Паэтка не толькі супастаўляе розныя часава-прасторавыя пласты, але і перастаўляе іх, мяняе месцамі, далёкае робіць блізкім і наадварот. І ўсё гэта – з пэўнай, дакладна акрэсленай у прадмове мэтай: “...а гэта ж Бацькаўшчыну мы адно шукаем / у змерклай далечы, ў расьцьвілай блізіні...”

У спадчыне Наталлі Арсенневай ёсць верш “На матыў хаўтурнага маршу”, які быў высока ацэнены яшчэ ў 20-я гады. Так, па выхадзе першай кнігі паэтки савецкі крытык Мікола Байкоў пісаў у палымянскім артыкуле: “Па глыбокай натхнёнасці жывога пачуцця смутку бязмежнага, па музычнасці і бездакорнасці рытмікі гэты верш магчыма было б назваць найлепшым вершам Арсенневай і разам з тым адным з найлепшых у беларускай паэзіі” [4, с. 92]. Паэтычная антытэза нябеснае – зямное выразна прагучала ў гэтым творы. Меладычнасць, узнёслая малітоўнасць робяць гэты

твор праўдзівай песняй, светлым развітаннем з жыццём. Тут адлюстравана не столькі імкненне ў край сценяў і нябыту, колькі да нябеснай гармоніі:

Гукі ўрачыстага маршу хаўтурнага
ціха ў паветры імглістым плывуць.
Сэрцы ад сьвету няветлага, хмурнага
ў сьвет неспазнаны, таёмны вядуць [5, с. 22].

Твор уражвае тым болей, што напісаны ён быў у 1921 годзе, калі аўтарка мела ўсяго васемнаццаць гадоў. Што падштурхнула яе, юную дзяўчыну, з такім захапленнем апець хаўтурную мелодыю? Напэўна, гэтаму спрыяла адметнае ўспрыняцце жыцця, замкнуты характар асобы-інтраверта, любоў да адзіноты, рамантычнае ўспрыняцце ўсяго невядомага, таямнічага. А смерць якраз і ўяўлялася такою таямніцай. Можна выказаць меркаванне, што з'яўленне верша было выклікана не ў апошнюю чаргу творам польскага паэта Карнеля Уейскага "Хаўтурны марш", пераклад якога з польскай мовы зрабіў Янка Купала. Упершыню гэты пераклад пабачыў свет у зборніку "Наша ніва" (кніга 1) у 1920-м годзе, што выйшаў у Вільні. Верш датуецца 9 красавіка. Наталля Арсеннева, у тым часе вучэнька Віленскай беларускай гімназіі, канешне ж, была знаёма з гэтым выданнем, бо і сама друкавалася ў газеце "Наша ніва". Больш за тое, яе верш "На матыў хаўтурнага маршу" ўпершыню быў надрукаваны ў гэтым перыёдыку 16 лістапада гэтага ж года. Па сутнасці ўслед за Купалавым перакладам.

Твор польскага паэта уражвае надзвычайным трагізмам. У ім адлюстраваны боль чалавек, выкліканы стратай каханай дзяўчыны, з чым ён прымірыцца няздольны. Таямніца смерці, пераходу ў іншасвет таксама моцна хвалюе героя:

Ах, мой Божа! Ка мне пхнецца
Дамавіна-скрыня!
Там майго загадка быту,
Там – у дамавіне [3, с. 202].

Непрыняцце свету з ягонымі жорсткімі законамі, несправядлівасцю лёсу, як лічыць герой, дае яму падставу выказваць свой гнеў, скіраваны да неба. Выразна гучаць у творы багаборчыя матывы. Смутная хаўтурная мелодыя выклікае ў душы героя няцярпныя пакуты:

Гэтым словам б'е звон, вые...
Як вароны тыя!
Як жа мучыць гэты звон,
Гэты звон! Звон! [3, с. 203]

Верш Наталлі Арсенневай "На матыў хаўтурнага маршу" прасякнуты цалкам іншымі настроямі. Выказваецца пакора лёсу, успрыняцце жыцця як

недарэчнага, за якое не варта трымацца, бо напоўнена яно смуткам, абсурднымі з’явамі:

Што нам з жыцця недарэчнага, сумнага,
з лішняга дня, што, як рэшта, не згас?
Ляж адпачні, дзіцянё неразумнае,
з доляй змагацца не моц і не час [5, с. 22].

Менавіта Янку Купалу і Наталлі Арсенневай належаць самыя яркія творы беларускай духоўнай лірыкі. Гэта знакамітая “Мая малітва” Янкі Купалы і “Малітва” Наталлі Арсенневай. Многае лучыць гэтыя творы. Гэта і зварот да магутнага Бога, і ўзнёслая, велічная інтанацыя. Але самае галоўнае – нацыянальна-патрыятычны пафас твораў:

Я буду маліцца і сэрцам і думамі,
Распетаю буду маліцца душой,
Каб чорныя долі з мяцеліцаў шумамі
Ўжо больш не шалелі над роднай зямлёй [6, с. 83].

Гэты твор народнага паэта сёння шырока вядомы. Радкі яго хоць “выяўляюць хрысціянскі светапогляд паэта, але ў розны час і рознымі аўтарамі тлумачыліся супрацьлегла. Эстэтычныя погляды Янкі Купалы фармаваліся ў перыяд пострамагызму пад значным уплывам ідэй і прынцыпаў не толькі яго вялікіх рамантычных папярэднікаў, але і сучаснікаў-сімвалістаў... Місю паэта ў народным жыцці яны лічылі выключнай, абранніцкай. Але Купала як сапраўдны арыгінальны творца ніколі не наследаваў гэтых формаў і эстэтычных канцэпцый. Паводле іх асновы ён ствараў сваё, новае, бачанне свету” [7, с. 78].

Славутая “Малітва” Наталлі Арсенневай была створаная ў гады вайны, у час, як ахарактэрызаваў яго адзін з першых даследчыкаў творчасці паэткі нашага часу М.І. Мішчанчук, калі “мацнела вера Н. Арсенневай не толькі ў свой народ, але і ў роднае слова. Яна стала паратункам для паэткі і вылілася ў адточаныя радкі, атрымала надземны, касмічны характар” [8, с. 14–15]. Гэта ўзвышаны зварот паэткі-патрыёткі да магутнага Бога з літаннем-надзеяй на ўваскрасэнне Краіны праз духоўны ўздым народа. Мае рацыю Арнольд Макмілін, які сцвярджае: “Гэтая ўзнёслая малітва са спецыфічнымі культурнымі спасылкамі (напрыклад, земляробчымі) больш нагадвае нацыянальны гімн, чым царкоўны спеў, і не ёсць тыповым вершам на выпадак...” [9, с. 121]. Для кожнага, хто ведае гэты твор, вершаваныя радкі ўжо даўно не ўспрымаюцца зрокава. Яны гучаць велічнай мелодыяй, што здольна ўскалыхнуць нават самыя чэрствыя сэрцы:

Магутны Божа! Ўладар сусьветаў,
вялізных сонцаў і сэрц малых,

над Беларусыяй ціхой і ветлай
рассып праменьне Свае хвалы [5, с. 115].

Як сведчыць Антон Адамовіч, “Малітва”, “напісаная на просьбу некаторых царкоўных дзейнікаў, але адразу ж імі адкінутая, і толькі з часам, ужо на эміграцыі, прынятая як нацыянальна-рэлігійны гімн “Магутны Божа” [1, с. XXXY]. Чаму так здарылася? Рэлігійных дзеячаў не задаволіў менавіта нацыянальна-патрыятычны пафас верша, пра што згадвае і сама аўтарка: “Па прычыне сваёй беларускасці і быццам бы “палітычнасці” верш не быў прыняты Сінодам як малітва”. І ў артыкуле “Арсеннева Наталля” біябібліяграфічнага слоўніка “Беларускія пісьменнікі” няма згадкі пра гэты верш. Бібліяграфія абрываецца 1941-м годам, што, бясспрэчна, ёсць поўнай недарэчнасцю.

Толькі аднойчы давялося Наталлі Арсенневай сустрэць народнага паэта. Не ў лепшым часе. У 1940-м годзе, калі паэтка ў складзе дэлегацыі заходнебеларускіх творцаў прыезджала ў Мінск. Іх прымалі ў Саюзе беларускіх пісьменнікаў. Уражанні пра Купалу засталіся даволі змрочныя: “Купала здаўся мне нейкі як быццам не ў сабе. Маўклівы, сумны” [10, с. 476]. Народны паэт быў такім, якім была ягоная Беларусь, што зведала жудасныя рэпрэсіі трыццатых гадоў. Яны не перапыніліся і з пачаткам другой сусветнай вайны. Па вяртанні з сталіцы паэтка з сынамі таксама была арыштаваная. Купала разам з іншымі паэтамі як мог, імкнуўся дапамагчы ёй, падпісваючы лісты ў абарону.

Літаратура

1. Адамовіч, А. Наталля Арсеньева. Між берагамі / А. Адамовіч // Н. Арсеньева. Між берагамі. Выбар паэзіі. – Нью-Йорк–Таронта, 1979. – С. IX–XXXIX.
2. Савік, Л. Накліканья. Літаратура беларускага замежжа / Л. Савік. – Мінск : Тэхніцтва, 2001. – 480 с.
3. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Т. 4 : Вершы, пераклады 1915–1929. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 446 с.
4. Байкоў, М. Аб творчасці Наталлі Арсенневай / М. Байкоў // Палымя. – 1927. – № 8. – С. 85–98.
5. Арсеньева, Н. Між берагамі. Выбар паэзіі / Н. Арсеньева. – Нью-Йорк–Таронта, 1979. – 350 с.
6. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Т. 1 : Вершы, пераклады 1904–1907. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 462 с.
7. Тычко, Г. Хрысціянскі свет паэзіі Янкі Купалы / Г. Тычко // Наша Вера. – 2007. – № 3 (41). – С. 78–79.
8. Мішчанчук, М. “Між берагамі” (Лёс і творчасць Наталлі Арсенневай) / М. Мішчанчук // Культура беларускага замежжа. – Кн. 1. – Мінск, 1993. – С. 10–29.

9. Макмілін, А. Беларуская літаратура дзяспары / А. Макмілін. – Мінск : Тэхнапрынт, 2004. – 440 с.

10. Арсеннева, Н. Выбраныя творы / Н. Арсеннева. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2002. – 592 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ